

У віснику містяться результати нових досліджень у галузі філософії, релігієзнавства та політичних наук.
Для наукових працівників, викладачів, студентів.

В вестнике содержатся результаты новых исследований в области философии, религиоведения и политических наук.
Для научных работников, преподавателей, студентов.

The Herald includes results of research in the fields of philosophy, religious studies and political sciences.
For scientists, professors, students.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Харьковченко Євген Анатолійович, д-р філос. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Предко Олена Іллівна, д-р філос. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Пасічник Олександр Сергійович, канд. філос. наук, асист.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АДРЕСА РЕДКОЛЕГІЇ

01033, Київ-33, вул. Володимирська, 60,
філософський факультет ☎ (38044) 239 32 81

ЗАТВЕРДЖЕНО

Вченою радою філософського факультету
24.06.16 (протокол №12)

ЗАРЕЄСТРОВАНО

Державною реєстраційною службою України.
Свідectво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 20954-10394Р від 24.02.2014

Внесено до переліку наукових фахових видань України
(затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
від 12.05.2015 №528)

ЗАСНОВНИК ТА ВИДАВЕЦЬ

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"

АДРЕСА ВИДАВЦЯ

01601, Київ-601, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43;
☎ (38044) 239 32 22; факс 239 31 28

Редакційна колегія

Бондаренко Віктор Дмитрович, д-р філос. наук, проф.,
Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
Кондратьєва Ірина Владиславівна, д-р філос. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Кононенко Тарас Петрович, д-р філос. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Конотоп Людмила Григорівна, д-р філос. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Лубський Володимир Іонович, д-р філос. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Малкіна Ганна Миколаївна, д-р політ. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Панченко Валентина Іванівна, д-р філос. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Руденко Сергій Валерійович, д-р філос. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Ткач Олег Іванович, д-р політ. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Филипович Людмила Олександрівна, д-р філос. наук, проф.,
Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України
Швед Зоя Володимирівна, д-р філос. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Цвих Володимир Федорович, д-р політ. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Шашкова Людмила Олексіївна, д-р філос. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Ямчук Павло Миколайович, д-р філос. наук, проф.,
Уманський національний університет садівництва

Міжнародна редакційна рада

Абсаттаров Раушанбек Бурамбаєвич, д-р філос. наук, проф.,
Республіка Казахстан, м. Алмати
Гоффманн Хенрік, проф.,
Польща, м. Краків
Іванова Ірина Іванівна, проф.
Киргизько-Російський Слов'янський університет (КРСУ)
Мирошнікова Олена Михайлівна, д-р філос. наук, проф.,
Російська Федерація, м. Тула
Шахнович Маріанна Михайлівна, д-р філос. наук, проф.,
Російська Федерація, м. Санкт-Петербург

До 500-літнього ювілею Реформації Киргизька Республіка, м. Бішкек

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

РЕЛИГИОВЕДЕНИЕ

Бортникова Е.Г. Протестантские религиозные организации как субъекты этнонационального процесса в Украине	5
Воинов Е.М. Трансгрессия в религиозном сознании	11
Запорожец В.А. Состояние протестантизма на Востоке Украины и временно неподконтрольных ей территориях в 2014-2016 гг.	16
Ишханишвили А.А. Латентные признаки кровной мести в современном социокультурном пространстве (исламское государство: каменщики джихада или месть за украденный халифат)	19
Конотоп Л.Г. Протестантизм как инвариант современного культурного развития	23
Мартич Р.В. Современная интерпретация вопросов биоэтики (аборт, эвтаназия) в католицизме и протестантизме	27
Новенченко О.Ю. Идентификация англиканства. Точки соприкосновения с православием	32
Панич Е.И. Евангельский протестантизм в Украине: измерения исследования	35
Пасечник А.С. Религиозные войны в Европе XVI-XVII вв. как следствие Реформации	40
Предко Е.И. Михаил Грушевский о религиозных поисках в украинских массах в XIX веке	43
Стадник Н. Н. Трансформации гносеологии протестантизма	46
Старовойт И.М. Исследование гендерных представлений в христианских конфессиях	50
Туренко В.Э. Природа и цель супружеской любви в христианстве (православие-католицизм-протестантизм)	54
Харьковщенко Е.А., Рома А.И. Украинский крестьянин в поисках евангельских правд	57
Фенно И.Н. Историософская концепция А.фон Гарнака и полемика с ней А. Луази	60
Черненко А.О. Реформация как условие возможности свободомыслия	63
Шаврина И.В. Соотношение религии и морали как основа модернизации протестантской теологии: Кант и Л.Феербах	69
Яроцкая О.В. Реформация как фактор философско-модернистского развития протестантизма	72
Яроцкий П.Л. Трансформация позднепротестантских конфессий в независимой Украине	77

ФИЛОСОФИЯ

Зелинский Н.Е., Саракун Л.П. Космополитизм в современной мировоззренческой матрице мироустройства	85
Иванова Н.В. "Дух" как фактор формирования сознания и гуманитарного мышления	88
Лактионова А. В. Перформативная нормативность в эпистемологии и этике	92
Шашкова Л. А. Идеи протестантизма и научные новации в дискурсе науки и религии	96
Якуша П.А. Феноменологическое изложение трансцендентальной эстетики	101

ПОЛИТОЛОГИЯ

Вилков В.Ю. Теоретико-методологические проблемы политических исследований этнонациональных феноменов: современные образовательно-научные запросы (часть вторая)	105
---	-----

4. Леда, А.Я. Протестанські течії в релігійному житті українців Галичини у міжвоєнний період (1919 – 1939): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / А.Я. Леда; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2006. – 20 с. –
5. Литвяк, О.М. Вплив протестантизму на становлення державності в Німеччині (XVIII – XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / О.М. Литвяк; Донець. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. – 19 с.
6. Мокієнко М.М. Пізній протестантизм в Україні: інституційний та суспільно-політичний аспекти (1991-2004 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / М.М. Мокієнко; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2007. – 20 с.
7. Опря, І.А. Становище та діяльність пізньопротестантських громад Правобережної України (1900 – 1917 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / І.А. Опря; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2006. – 20 с.
8. Слис, О.А. Соціально-політичні і соціокультурні імплікації пізнього протестантизму в процесі трансформації українського суспільства:

автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.11 / О.А. Слис; Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2007. – 20 с.

9. Черенков, М.М. Європейська реформація та український євангельський протестантизм: ідентичність віросповідних засад, особливості соціокультурних трансформацій: автореф. дис... д-ра філософ. наук: 09.00.11 / М.М. Черенков; Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2009. – 36 с.

10. Швейцер, А. Культура и этика. / А.Швейцер. – М.: Прогресс, 1973. – 343 с.

11. Berger, P. The capitalist revolution. / P.Berger. – N.Y.: Basicbooks, 1986. -187p.

12. Noica, C. Six maladies de l'esprit contemporain. / C. Noica. – Paris: Criterion, 1991. – 201 p.

Надійшла до редколегії 11.05.16

Л.Г. Конотоп

ПРОТЕСТАНТИЗМ КАК ИНВАРИАНТ СОВРЕМЕННОГО КУЛЬТУРНОГО РАЗВИТИЯ

Статья посвящена анализу протестантизма в современном социокультурном пространстве. Речь идет о современном протестантизме, который выступает своеобразным вызовом и движущей силой в сфере традиционного мышления и традиционных культур. Делается вывод, что протестантизм продолжает доминировать в развитии христианства, в таких отраслях, как экономика, политика, наука и иногда он направляет как общество, так и христианство на пути с непредсказуемыми последствиями. Протестантизм не имеет достаточной полноты традиционной духовной культуры и это ограничивает его способности решать масштабные проблемы современных глобализационных процессов. Ценности современного западного общества не только не существуют на независимой культурной основе, которая создается в настоящем, но и является развитием идеалов протестантского вероучения. В определенном смысле, протестантски окрашенное нравственное и эстетическое видение мира, во многих случаях, способствует отчуждению в социуме.

Ключевые слова: человек, сознание, культура, протестантизм, отчуждение, социум, глобальные процессы, идеалы, традиция, инновации.

L.G. Konotop

PROTESTANTISM AS AN INVARIANT OF THE CONTEMPORARY CULTURAL DEVELOPMENT

The article is devoted to analysis of Protestantism in the modern socio-cultural space. We are talking about the present of Protestantism, which is a challenge and a moving force in the realm of conventional thinking and traditional cultures. The conclusion is that Protestantism continues to dominate the development of Christianity, in such sectors as economy, politics, science and sometimes he directs both – the society and Christianity in ways with unpredictable consequences. Protestantism does not have sufficient completeness of the traditional spiritual culture and this limits its ability to solve major problems of modern globalization processes. Values of modern Western society not only does not exist independent of the cultural framework established in the present but is a development of the ideals of the Protestant faith. In a sense, Protestant painted the moral and aesthetic vision of the world, in many cases, contributes to alienation in society.

Keywords: human, consciousness, culture, Protestantism, alienation, society, global processes, ideals, tradition, innovation.

УДК 2–42:608.1

Р. В. Мартич, канд. філос. наук, доц.

СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПИТАНЬ БІОЕТИКИ (АБОРТ, ЕВТАНАЗІЯ) У КАТОЛИЦИЗМІ ТА ПРОТЕСТАНТИЗМІ

Поняття евтаназії та абортів є полісемантичним, поєднує в собі медичний, правовий, релігійний, морально-етичний та інші аспекти. Релігійний аспект є одним із важливих, оскільки формує самоідентифікацію особистості, що безпосередньо впливає на вибір особистості в морально-етичній площині. Ставлення сучасних теологів протестантського та католицького віровчення є стримуючим фактором для людини у знищенні власної природи.

Ключові слова: життя, людина, біоетика, аборт, евтаназія.

Нині, коли людина генерує безліч інноваційних технологій, основи соціальної концепції включають "проблемні ситуації" етико-правового характеру, які об'єктивно виникають під впливом науково-технічного прогресу, що стосується не тільки біології, а й соціально-гуманітарної проблематики, включаючи біоетику, біополітику, біотеологію та інші галузі науки. Дослідження соціальних, екологічних, медичних, соціально-правових проблем, що стосуються не тільки людини, а й будь-яких інших живих істот, включених до екосистеми і які оточують людину, містять низку ключових питань, що стосуються евтаназії; трансплантації; штучного абортів; клонування людини; створення стовбурових клітин з ембріональних тканин; проведення клінічних дослідів; сурогатного материнства тощо. На сьогодні науковці не мають однозначної думки щодо бачення та оцінювання результатів розвитку нових технологій та ідей у медицині та біології в цілому. З огляду на наявність наукових неузгоджень етико-правового характеру у поглядів на проблему живого в контексті науково-технічного прогресу, ваги набуває повернення до синкретичних основ людського знання, до розуму як мудрості, в якій раціональне і когнітивне пов'язане з практичною філософією.

Саме біоетика в умовах культури постмодерну та посткласичної науки актуалізує в контексті світоглядної проблематики ХХ ст. її центральну онтологічну проблему – збереження і розвиток життя на Землі (у найширшому сенсі слова). Виникає перспектива додання опозиції людина – природа, культура – навколишнє середовище з допомогою розуміння життя як цілісності. Біоетика має стати наукою про виживання людства.

Принципи одного з ключових концептів життя в біоетиці (життя у своїх численних проявах є найвищою цінністю, життя – це єдність духовного і матеріального, життя – це тотальність; етичні принципи є найбільш важливим інструментом тривалості життя) переукуються із постулатами представників Християнської церкви. По-перше, християнський персоналізм утверджує об'єктивний онтологічний статус людської особистості, яка є образом і подобою Бога, сином Божим, а її тіло і душа – неділима єдність життєвої сили. По-друге, у вченнях християнських теологів утверджується краса і праведність життя, створеного Богом. Усе живе, природа і людина в ній, розуміється як щось сакральне. Дії спричинені проти нього, – грішні і недопустимі, бо руйнують творіння Боже. По-третє, основа людського жит-

© Мартич Р. В., 2016

тя закорінена в духовному світі людини, співвіднесеному з божественною трансценденцією.

Дана стаття не репрезентує особистих переконань автора та не висвітлює його особистої суб'єктивної позиції щодо порушених питань, оскільки є спробою здійснити аналітичний огляд теоретико-методологічного підходу до розв'язання окремих проблем біоетики (аборт та евтаназія) у спектрі релігійних доктрин та вчень теологів (протестантів та католиків).

Проблему загрозливого поширення біомедичних технологій вивчала проф. І. Сілуянова. У докторській дисертації "Философско-методологический анализ современных проблем биоэтики" автор дослідила низку актуальних питань біоетики, в тому числі кризу призму взаємодії лікарської етики з моральною філософією. В інших працях увагу зацентовано на теологічному осмисленні проблеми сучасними богословами.

Дослідниця розглядає моральні принципи християнства, ісламу та іудаїзму в контексті біомедичних положень як їх соціокультурні передумови [12], [13].

Наступним глибоким комплексним дослідженням основних концептуальних моделей сучасної біоетики стала дисертаційна робота С. Пустовіт "Философсько-методологічний аналіз передумов, засад та принципів біоетики", у якій подано порівняльний аналіз моделей, розкрито їх значення у становленні та трансформації біоетичного знання, їх практичну спрямованість, перспективи використання у теорії та практиці; з'ясовано особливості теоретико-методологічних підходів щодо обґрунтування системи нормативних принципів та цінностей американської та європейської біоетики у залежності від особливостей відповідних етосів; проведено критичний аналіз парадигми "принципізму" та цінностей ліберального індивідуалізму як засадничих у сучасній біоетиці; визначено філософсько-світоглядні, теоретико-методологічні та аксіологічні засади сучасної біоетики як глобальної біоетики. Серед інших дослідників питання релігійного тлумачення біомедичних технологій в сучасному суспільстві, дискурсивної етики доцільно вказати таких сучасних науковців та теологів: К. В. Айзерсон (Kenneth V. Iserson), Д. Предко, І. Бойко, А. Логін, С. Шевчук, К.-О. Апел, Я. Гартман, В. Тамбоне, Ф. Діканов, Н. Сергеева та інші.

За Д. Беллом, люди мають бути носіями автономії, сучасна автономія культури вносить зміни у стиль життя та цінності суспільства, а відтак впливає на його моральну оцінку власної сутності. Оскільки, як зазначав Д. Белл, суспільство є сукупністю систем, його слід аналізувати з різних точок зору, залежно від поставлених питань. Реалізуючи мету дослідження, ми зробимо спробу дати відповіді на наступні: осмислення поняття "евтаназія", "аборт", "ембріон" теологами католицького та протестантського віровчення, тлумачення евтаназії та абортів у правовому контексті [8] як частини життя суспільства, визначення статусу ембріона. Актуальність проблеми залишається оскільки католицизм і протестантизм дві провідні релігійні системи, а відтак під їх впливом формується світогляд майже 32 % світу.

У своєму інтерв'ю британському політику і журналісту Дж. Фрімену К. Юнг зазначив, що смерть так само психологічно важлива як і народження, смерть є невід'ємною частиною життя; відвертатися від смерті – уникати життя, роблячи його безцільним [16]. Нині цю думку можна розглядати та розуміти більш широко, ніж у час її виникнення, оскільки на сьогодні питання життя та смерті певною мірою залежить від статусу, тобто правового становища (сукупність прав та обов'язків) фізичної чи юридичної особи. І. Бойко вказує на взаємозв'язок узаконених процедур евтаназії та абортів із суїци-

дальними діями: "у країнах, де ухвалюються закони, які толерують асистоване самогубство (допомогу у скоєнні самогубства), узаконюють евтаназію, аборти тощо", рівень скоєння суїциду є значно вищим, що зумовлено "непошаною до людського життя" [3].

Серед біоетичних проблем, які пов'язані з сучасним розвитком науки, найдискусійнішими в релігійних аспектах є ті, що стосуються полегшення людині життя. Загостреність проблематики зумовлена світоглядними змінами, передбаченими зміною системи мислення, що безпосередньо залежить та є взаємопов'язаною з типом світогляду, основними концепціями світорозуміння. Релігійний тип світогляду зумовлює релігійну свідомість і диктує розуміння та, власне, і якість життя суб'єкта. Приймати чи ні всі блага цивілізації, що забезпечують комфортнішу життєдіяльність при потребі, визначає саме віровчення того чи іншого напрямку релігії. Розглядаючи християнство, бачимо оновлені підходи до вивчення біоетичних питань, що зумовлено трепетним ставленням теологів до життя як такого.

Один із вчителів та лідерів евангелістського руху Дж. Стотт (1921 – 2011 рр.), визнаний журналом "Time" в 2005 р. одним із найвпливовіших людей світу, вивчав проблеми етики життя і здійснив вагомий внесок у формування світоглядного бачення евангелістами проблем біоетики. Так, у своїй праці підняв актуальні сучасному суспільству питання.

Сучасні представники протестантизму апелюють до католицьких та греко-католицьких теологів, так Ф. Діканов (евангеліт) розкриваючи проблему евтаназії використовує праці Дж. Стотта (евангеліста), Е. Срепча (представника римо-католицької церкви), В. Тамбоне (католик за віросповіданням) та посилається на звернення Матері Терези. Дж. Стотт у свою чергу звертався до надбань католицької церкви – Інструкція щодо поваги до людського життя. Так, розуміння протестантами сучасних біоетичних проблем пов'язане та подекуди зумовлене католицькими поглядами [14, с. 439, 462]. Об'єднує їх єдине непорушне розуміння життя як найвищої цінності. Н. Сергеева зазначає "На Заході консервативні позиції позначені офіційною церквою лише на основі різних релігійних догматів (до прикладу, жорсткі позиції Ватикану по відношенню до нових біомедичних технологій)" [10, с. 5], на сьогодні ці жорсткі позиції незмінні тільки по відношенню до процедур, які передбачають нанесення шкоди або спричинення загрози життю (Інструкція Ватикана).

Оскільки протестантизм зорієнтований на автономію особистості, моральну автономію, то в етиці життя вони стають фундаментальними принципами поваги до автономії пацієнта. Етика життя в протестантизмі зводиться до "етики відповідальності" [7, с. 41], що, зокрема, чітко простежується в праці Дж. Стотта "Нові проблеми сучасних християн". Корінням дане положення сягає філософії Канта – протестантського філософа. Протестантські теологи трактують його як фундаментальний моральний принцип про те, що людина має розглядатися як мета і до неї треба ставитися як до мети, а не як до засобу досягнення якоїсь іншої мети, навіть найблагішої. В "моральному законі всередині нас" і в Божественному Одкровенні розкрита мораль християнської етики. Для Канта, як протестанта (зокрема, П. А. Флоренський у праці "Філософія культу" [15, с. 104], вказував, що І. Кант "до мозку кісток протестант", таким внутрішнім законом, вищою моральною цінністю є обов'язок, підпорядкування якому і становить власну моральну максиму. Як зазначає І. Сілуянова, "завдяки Канту слово деонтологія ... стає синонімом морального вчинку", тому "егоїстичне свавілля не сумі-

сне із професійною етикою лікаря". Сучасна європейська традиційна біоетика представлена "християнською біоетикою" католицизму і протестантизму [11, с. 21].

Предмет біоетики можна представити як сферу динамічних зв'язків "наука – людина – природа". У такому вимірі поняття моральності поширюється на різні форми буття, у тому числі на природу. Таке зміщення акцентів може слугувати ефективним засобом захисту людини розумної від людини діючої. Питання автономії людини протестантськими теологами на порядок денний вноситься як одне з головних, оскільки у сучасному техногенному суспільстві автономія особистості інтерпретується як можливість активного діяльного ставлення до дійсності.

Відповідно до цих настанов, Г. Йонас трансформував кантівський категоричний імператив у новий закон, адекватний новому характерові людської діяльності: "Дій так, щоб наслідки твоєї діяльності були сумісними з підтримкою достеменно людського життя на Землі" [6, с. 18]. Етика благоговіння перед життям – це етика відповідальності, яка кваліфікує добро як те, що служить виключно збереженню життя взагалі і життя окремої людини зокрема. Етична концепція вченого, яка поширює поняття моральності на інші форми буття, демонструє, яким чином питання екологічної етики переростають у філософсько-світоглядні, де принцип цінності життя розглядається як фундамент нового, біоетичного світогляду.

Люди вживають поняття любові, прагнення оберігати життя як повсякденний принцип, не завжди задумуючись про глибину питання. Важливу роль відіграють почуття людей, сформовані на принципах гуманізму. Панівною парадигмою співчуття та переживання пронизані деякі закони у законодавстві, – як ухвалені так і ті, що є ще проектами: принцип гуманізму та співчуття до особистості, забезпечення прав особи є вирішальним у формуванні ставлення до неї. Процедура проведення евтаназії якраз і виходить із принципу гуманізму, як зазначено у проекті Закону України "Про застосування евтаназії в Україні". Забезпечення моральної автономії особи в питаннях дітородіння і сексуальності дає право на репродуктивний вибір громадянина, як зазначено в коментарі до медичного законодавства у розділі "Репродуктивні права пацієнта". Сучасні хоспіси (від старофранц. *"hospitium"* – гостинність) історично пов'язані з християнською духовною культурою, їх діяльність спрямована на активну всебічну допомогу пацієнтів, що потерпають від прогресуючих захворювань [8, с. 184]. Тобто, щоб до суб'єкта ставилися гуманно, милосердно він має отримати певний статус, щоб користуватися власними правами. Для претендування на певний правовий статус особи, суб'єкту як мінімум необхідно, щоб його визнали людиною (суб'єктом права). Сфера охорони материнства та дитинства так само визнана значимою. Як підтвердження її значимості і як наслідок, ми маємо ряд нормативно-правових актів у сфері медичного забезпечення дитячого населення, з-поміж інших ми виділимо "Загальну декларацію прав людини від 10.12.1948 р." [5].

У полеміці про евтаназію виноситься питання про самовизначення. Оскільки людина створена Богом із "свободною волею", то свобода має межі, як зазначають протестантські богослови, релігійна свобода передбачає життя у згоді з природою, даною нам Богом, а "не в бунті проти неї", а поняття повної автономії людини вважається "міфом" [14, с. 480]. Саме життя є даром Божим, і лише Бог дає і віднімає життя: "і немає Бога, окрім Мене: Я умертвляю і оживляю, Я уражаю і Я уздоровлюю; і ніхто не визволить від руки Моєї" (Вт. 32:39). Життя усвідомлюється як дар людині, вона оберігає і охороняє його, тому людина зобов'язана

дбайливо ставитися до нього, підтримувати, лікуватися при потребі. За подібною логікою, переривання життя є недопустимим процесом з точки зору протестантських християн. Саме "самонадіяність перед Богом", несмирненість, а не "автономію особистості" виражає людина, вирішивши взяти на себе відповідальність у питанні добровільного переривання життя. Так трактується самовпевненість людини у питанні життя та смерті.

Закцентуємо також увагу на клятві Гіппократа, який має виступати цілителем та оберегом людського життя (що стосується як абортів, так і евтаназії): лікарі не можуть бути "агентами смерті" [19]. Сучасні протестанти також посилаються на те, що вибір евтаназії людини робить через страх перед болем та залежністю від інших. Але протестанти завжди пам'ятають про актуальність відповідальності за власний вибір, тому виходом слід вважати підтримку, зокрема і моральну, таким хворим; до того ж посилаючись на сучасну медицину, наголошують, що 90 % болю може регулюватися болезаговуючими засобами.

Актуальність питання евтаназії важко переоцінити з огляду на те, що умови, принципи та процедура проведення евтаназії виходять із засад милосердя та передбачають надання допомоги смертельно хворим пацієнтам, які переживають тяжкі фізичні і психічні страждання, задля реалізації права на гідну смерть. Чи може здійснення процедури евтаназії забезпечити гідну смерть суб'єкту, чи здійснюється задля зменшення страждань оточуючих, зокрема своїх близьких?

Використовуючи термін вбивство з милосердя (у Британській енциклопедії евтаназією називається "милосердне вбивство" *"Mercy killing"*), Коментар медичного законодавства України визначає його як вчинення медичним працівником або виконавцем евтаназії через почуття милосердя до пацієнта, медичних маніпуляцій, спрямованих на дострокове припинення життя пацієнта без його згоди [8, с. 350].

За визначенням у коментарі до медичного законодавства, а саме в проекті закону України "Про застосування евтаназії в Україні", "евтаназія в Україні – це дострокове припинення життя компетентного пацієнта, який відчуває страждання, які він оцінює як нестерпні", з метою "реалізації його права на розпорядження життям, що здійснюється виконавцем евтаназії на основі індивідуального клопотання цього пацієнта відповідно до підстав та умов". Також статтею 3, пунктом 3 передбачається наступне: "кожна людина, незалежно від раси, ..., релігійних та інших переконань, має право на розпорядження своїм життям" [8, с. 351], також стаття 5 цього Закону передбачає, що в Україні релігійні переконання не є законною підставою для обмеження прав пацієнта на евтаназію в Україні [8, с. 351]. Дискусії навколо евтаназії включають в себе медичний, юридичний, теологічний, етичний, соціальний і особистісний аспекти, адже людина – це найбільша соціальна цінність у суспільстві, що зазначено у Конституції України.

Питання евтаназії широко коментує Дж. Стотт, ґрунтовно вивчив явище. У своїх аргументах теолог спирається на християнські доктрини про Бога і людину, а саме – про верховну владу Бога та недоторканість людського життя. Звісно, що давати і відбирати життя у людини належить тільки Богу. Заповідь "Не вбий" богослов трактує як таку, що дозволяє вкоротити людині віку за певних обставин; до таких він відносить смертну кару та священну війну. Та питання життя і смерті актуалізується не тільки у свідомому погодженні суб'єкта на припинення життя, але й у випадках штучного переривання вагітності, де суб'єктом вбивства є дитина, навіть якщо вона ще у стадії бластули. Буду-

чи солідарним із думкою Матері Терези, Дж. Стотт переконаний, що так люди претендують на функції Бога, і це є найжахливішим, що може заподіяти людина. Повертаючись до питання гідної смерті людини, яку "реалізує" процедура евтаназії (за коментарем до медичного законодавства України), згідно з думкою Ф. Шейфера і С. Е. Куп сама процедура заперечує біблійне уявлення про гідність людини як таку [18].

Ще одна процедура, явно пов'язана з евтаназією, — це штучне переривання вагітності. Незважаючи на те, що евтаназія пов'язана із закінченням життя, а аборт — з його початком, вони порушують моральну проблему — переривання життя та його цінності. Дане питання на сьогодні у коментарі до медичного законодавства України розкривається у розділі IV "Репродуктивні права пацієнта". Репродуктивні права трактуються як передбачені законом та гарантовані державою можливості людини на здійснювати та охороняти своє репродуктивне здоров'я і вільно приймати рішення стосовно народження чи відмови від народження дитини в шлюбі чи поза ним, а також репродуктивне здоров'я включає право на медичну, соціальну, інформаційну і консультативну допомогу в цій сфері. Право на репродуктивний вибір передбачає вільне прийняття рішення щодо кількості дітей і часу їхнього народження, інтервалів між народженнями, необхідних для збереження здоров'я матері і дитини. Основу репродуктивних прав громадян складає право на планування сім'ї. Як зазначено у коментарі до медичного законодавства, практично реалізувати це право можна, з одного боку, "шляхом запобігання небажаній вагітності", а з іншого боку, "якщо вона все-таки настала, то шляхом штучного переривання". Репродуктивне право жінки на аборт, як зазначають автори коментаря до медичного законодавства "викликає неоднозначне ставлення". Зміст права на штучне переривання вагітності встановлює можливість жінки здійснити таку операцію, як продовження права розпоряджатися власним тілом. Мається на увазі, що ембріон не є ні особистістю, ні людською істотою. Основною неоднозначністю в даному питанні є термін, після якого ембріон належить визнавати людиною (наприклад термін розвитку нервової системи) чи особистістю (поява можливості відчувати та страждати чи пам'яті). У коментарі до медичного законодавства зазначено: "Деякі вважають, що аборт морально допустимий навіть якщо ембріон має право на життя і є людською істотою" [8, с. 142]. Найпоширеніший варіант такого аргументу проводить аналогію між примусом жінки до збереження небажаної вагітності та насильницьким використанням людського тіла в якості донора в інтересах іншої людини, що потерпає від хвороби нирок.

Аборт у медицині називають передчасне припинення вагітності і вилучення з матки плідного яйця чи плоду, ще не здатного до життя поза тілом матері. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, у світі щороку роблять 53 млн. абортів, а за останні 30 років таких операцій виконано понад мільярд. Також дослідження свідчать, що в деяких країнах (наприклад США, Росія чи Данія) аборти зробило 2/3 жінок. В 2007 році в 97% держав світу були дозволені аборти, необхідні для збереження життя жінок. А от у Ватикані, Мальті, Нікарагуа, Сальвадорі, Чилі аборти повністю заборонені. З 1995 по 2005 рік три країни розробили законодавство, що регулює дану сферу більш жорстко; це Нікарагуа, Сальвадор та Польща.

Рівень абортів в Україні високий, як стверджує Міністерство охорони здоров'я. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН прогнозує, що до 2050 року нас може залишитися лише 36 мільйонів. В Україні лише у

2000 році було зроблено абортів 434223, що на 12,7 % більше за народження дітей. У XX ст. багато режимів намагалися встановлювати чи послаблювати контроль за репродуктивним життям жінки. Так у Німеччині в 1943 році аборт був прирівняний до вбивства і карався смертною карою (лікаря/акушерки та жінки). В СРСР, аборти були заборонені постановою ВЦВК та РНК "Про заборону абортів, збільшення матеріальної допомоги вагітним, державної допомоги багатодітним сім'ям, про розширення мережі пологових будинків ... посилення покарання за невиплату аліментів". А от дозволені були аборти лише за умови загрози життю чи здоров'ю вагітної жінки, а також у випадках захворювання батьків тяжкими спадковими хворобами. Реальна загроза життю матері є причиною дозволу штучного переривання вагітності в католицькій Ірландії. Аналогічної думки дотримуються й представники протестантизму. Свої заняття наукою протестанти розуміли як розкриття слави Божої Премудрості, тому і на сьогодні богослови обґрунтовують свою позицію щодо абортів та евтаназії не лише словом Божим, а й оперуючи передовими знаннями у сучасній медичній сфері. Більшість релігій світу негативно ставиться до абортів та забороняють їх, з точки зору теологів ембріони — недоторкані, статус ембріона залежить від того, з якого моменту його визнають людиною. Так у коментарі до медичного законодавства України зазначається, що "ембріон не є людиною, оскільки людиною можна вважати лише ту істоту роду Homo Sapiens яка здатна існувати і розвиватися поза тілом матері". Категорично не згодний з таким технічним вирішенням питання та упередженим ставленням до людини, нехай навіть ще не народженої християни, Ватикан [17]. Єдиним виправданням може слугувати те, що штучне втручання, а саме — пренатальна діагностика, має носити терапевтичний характер і здійснюватися заради самого ембріона. В інструкції чітко вказано, що будь-яке втручання, не терапевтичного характеру, а зумовлений регулюванням (домінуванням) над процесами продовження роду, неприйнятне для релігії, хоча може дозволити людині "взяти в свої руки свою долю". Однак головне — що будь-які втручання піддають людину "спокусі вийти за межі розумного панування над природою". Вони можуть являти собою приклад служіння людині, але також пов'язані з серйозними ризиками. Через страх, що будуть порушуватися цінності та права людської особистості, віруючі звертаються за порадою та гарантією непорушності прав людини до Церкви. Представники католицької церкви зазначають, що не втручаються на підставі визначеної компетенції (on the basis of a particular competence) в галузі експериментальних наук але взявши до уваги дані досліджень і технологій, мають намір висунути, в силу своєї євангельської місії і апостольського обов'язку, моральне вчення, що відповідає гідності людини і її інтегральному поклонінню. Бут. 1:28 проголошує "... Плодіться і розмножуйтеся, і вповнюйте землю, і володійте нею ...". Тому католицька Церква погоджується, що наука і техніка можуть у цьому допомогти людині як ресурс, але вони самі по собі не можуть правити за сенс існування і людського прогресу. Історія свідчить, що медична допомога була невід'ємною частиною християнської культури. Так один з учнів Христа, апостол Лука, був лікарем. Та наукові дослідження і їх застосування не є морально нейтральними. Таким чином, наука і техніка вимагають, виходячи з їх власної значущості, безумовного дотримання основних критеріїв морального закону: тобто, вони повинні служити людській особистості, її невід'ємним правам і її істинному і цілісному благому за задумом і волею Творця. Протестантські теологи трактують цю тезу як фундамен-

тальний принцип про те, що людина має розглядатися як ціль і до неї треба відноситися як до цілі, а не як до засобу досягнення якоїсь іншої цілі, навіть найблагодійної.

Християнська позиція наполягає на розумінні і визнанні двох суб'єктів, які між собою взаємопов'язані – це мати і дитина, причому як католицькі [21], та протестантські [14, с. 446] теологи, так православні визнає людське достоїнство за ембріоном на будь-якій стадії розвитку, включаючи бластоцитну (якщо нема смертельної загрози матері). "Тонкого розрізнення плоду, сформованого або ще не сформованого, у нас немає", – говорить Василій Великий (IV ст.) у своєму першому Канонічному посланні, включеному до Книги правил Православної Церкви [4, с. 240]. На цій підставі Церква з давніх часів розглядала навмисний аборт на будь-якій стадії вагітності як убивство, як злочин, як посягання на священний дар людського життя. Те ж слід сказати і про будь-які експерименти (з науковою чи комерційною метою), які передбачають руйнування людських ембріонів. Відтак, виникає необхідність визначення статусу ембріона.

І. Бойко у статті "Ідентичність і статус людського ембріона у сучасних біоетичних дискусіях" і зазначає, що поняття статус людського ембріона можна розуміти як "сукупність його характеристик, які визначають позицію ембріона з позиції буття (онтологічний статус), обов'язку та відповідальності (етичний статус), а також закону (юридичний статус). Ми погоджуємося з таким трактуванням, оскільки ці аспекти взаємозумовлюють один одного" [2, с. 218]. У "Інструкція щодо життя людини за своїм походженням", представники католицької церкви чітко виразили ставлення до ембріона: "людська істота має поважатися – як людина – з самого першого моменту свого існування". Хартія прав сім'ї, опублікованих Святим Престолом, зазначила, що "Людське життя має абсолютно поважатися і захищатися від моменту зачаття", та уточнила: "з того часу, як яйцеклітина запліднюється, нове життя починається" – посилення на наукові дані про зиготу, яка унаслідок запліднення має вже сформовану біологічну ідентичність нового людського індивіда) і вважається теологами першим моментом нового людського існування [17]. Виходячи з цього, саме момент утворення зиготи є вихідним для надання плоду прав людини, до яких належить "непорушне право кожної невинної істоти на життя" [17]. З огляду на вище сказане аборти засуджуються у будь-якому їх вигляді аборт і дітовбивство є огидними злочинами. Це доктринальне нагадування забезпечує фундаментальний критерій для вирішення різних проблем, пов'язаних із розвитком біомедичних наук у цій сфері: з того часу як до ембріона потрібно ставитися як до людини, він також повинен бути захищеним у своїй цілісності, треба доглядати та піклуватися про нього, таким самим чином, як і про будь-який інший людський вияв. Це стосується і медичної допомоги.

Якщо позиція щодо абортів чітко визначена католицькими богословами, що значно складнішим є питання нових пренатальних діагностичних методів: наскільки вони моральні. Тут чітко спостерігається наступна позиція: якщо ці методи спрямовані тільки на терапевтичний ефект для плоду, покращення його стану чи охорону, то відповідь однозначна: католицька церква ставить до таких методів – позитивно. Але пренатальна діагностика – це діагностичні процедури, що використовуються в ході обстеження вагітної для виявлення генетичних чи яких-небудь інших аномалій розвитку плоду при застосуванні даної діагностики медики можуть виявити різні відхилення та поставити діагноз, який показує наявність вад розвитку або спадкової хвороби дитини, що, на думку теологів, не повинно стати / бути еквівалентом смертного вироку ("Один Бог є Владика життя від його початку до його

кінця: ніхто не може, ні за яких обставин, вимагати для себе права безпосередньо знищити невинну людину"), "Дитина не є об'єктом, ..., вона не може розглядатися як об'єкт права власності: швидше, дитина є даром, "вищий дар" [20]. Стверджується, що ембріон недоторканий, ніхто не має права позбавити його життя, навіть якщо він неправильно розвивається чи є "зайвим" [17]. Цю позицію повністю підтримують представники протестантизму [9] та православ'я [1].

Глибока повага до живого необхідна, аби зупинити тих, хто поставив його під загрозу знищення. Будь-яка форма життя від самого моменту своєї появи залежить від навколишнього середовища і від оточення. Життя зароджується, розвивається і перебігає саме в спільності усіх своїх форм. Ця ідея біоцентризму в умовах культури постмодерну та постнекласичної науки актуалізує етичні сторони науково-технічного прогресу: людина, як і тварина, може виявитися незахищеною перед генними технологіями клонування, біоімплантації, трансплантації органів і тканин. Християнська етика, біоетика створюють перспективу "управління" суспільною думкою і долання невваженого підходу до майбутнього, адже суспільство, для якого науково-технічний прогрес стає самоціллю, позбувається "людських вимірів" і може зазнати катастроф.

Таким чином, у сучасній християнській думці формується нова ціннісна парадигма життя, що бере свій початок від загальнолюдських цінностей. Тому сучасні християнські богослови, поєднуючи релігійні та наукові досягнення в царині осмислення живого, все ж залишаються на усталених позиціях церкви, де особлива увага звертається на духовно-етичні регулятиви поведінки людини задля подальших перспектив коеволюції природи і людини. Ставлення протестантів та представників католицизму щодо новітніх технологій в галузі медицини досить ліберальна, доки ці відкриття відіграють терапевтичну роль, сприяють творенню живого, його збереженню. Якщо вони набувають загрозливої позиції для життя людини на будь-якій його стадії, теологи категорично відкидають подібне втручання та ризики.

Список використаних джерел

1. Балашов Н. Искусственное оплодотворение : что думают православные? / Н. Балашов // Биозтика : принципы, правила, проблемы. – М., 1998. – С. 147–153.
2. Бойко І. Є. Ідентичність і статус людського ембріона у сучасних біоетичних дискусіях / І. Бойко // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер.: Філософія. – 2011. – Вип. 8. – С. 217–229.
3. Бойко І. Кожен із нас покликаний попередити суїцид / Ігор Бойко. – Режим доступу : <http://www.credo-ua.org/2012/05/63896/>.
4. Василій Великий. Правила святого Василя Великого. Перше канонічне послання святого отця нашого Василя Великого, Архієпископа Кесарії Каппадокійської, до Амфілохія, Єпископа Іконійського. Правило 2 / Василій Великий // Книга правил святих апостолів вселенських і помісних соборів, і святих отців / [пер. С. М. Чокалюк ; гол. ред. О. В. Вакуленко, ред. Н. Я. Пухольська]. – К., 2008. – 367 с. – (Українська Православна Церква, Київський патріархат).
5. Загальну декларацію прав людини від 10.12.1948 – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
6. Йонас Г. Изменившийся характер человеческой деятельности / Г. Йонас // Человек. – 1999. – № 2. – С. 18–21.
7. Колланж Ж.-Ф. Биозтика и протестантизм // Медицина и права человека. Нормы и правила международного права, этики, католической, протестантской, иудейской, мусульманской и буддийской религиозной морали. Совет Европы. Европейский Секретариат по научным изданиям. А/О ИГ "Прогресс". "Прогресс-Интер". – М., 1992. – С. 41–44.
8. Лавриненко О. О. Коментар медичного законодавства України: станом на 01. 03. 2011 р. / О. О. Лавриненко, О. Г. Рогова, С. А. Панасюк та ін. – К.: Видав. дім. "Професіонал", 2011. – 360 с.
9. Сгречча Э., Тамбоне В. Биозтика / Сгречча Э., Тамбоне В. – Москва: ББИ, 2002. – 434 с.
10. Сергеева Н. В. Биозтика как культурный комплекс: автореф. дис. на соиск. уч. степ. докт. филос. наук : спец. 24.00.01 "теория и история культуры" / Н. В. Сергеева. – Волгоград, 2010. – 50 с.
11. Силуянова И. В. Биозтика в России: ценности и законы / Ирина Силуянова. – М.: Грант, 2001. – 192 с.

12. Силуянова И. В., Антропология болезни / Ирина Силуянова – М.: Изд. Сретенского монастыря, 2007. – 304 с.
13. Силуянова И. Этика врачевания. Современная медицина и православие [Электронный ресурс] / Ирина Силуянова. – Режим доступа: <http://life.orthomed.ru/zhizn/etika/00034.htm>
14. Стотт Джон Новые проблемы христиан / Джон Стотт. – Черкассы.: СМІРНА, 2004. – 610 с.
15. Флоренский П. Философия культа / П. Флоренский. – М.: Мысль, 2004. – 685 с.
16. Юнг Карл. Інтер'ю – Режим доступу <https://www.youtube.com/watch?v=L9IA5b3aV/m8>
17. Donum Vitae: Instruction on Respect for Human Life in Its Origin and on the Dignity of Procreation Replies to certain questions of the day – Режим доступа: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19870222_respect-for-human-life_en.html

18. Francis A. Schaeffer, Everett Koop The basis for human race // Whatever happened to the human race? / Francis A – London: Marshall Morgan & Scott, 1980. – P. 68 – 69.

19. Nigel M. de S. Cameron. The New Medicine: Life and Death After Hippocrates / Cameron, Nigel M. de S. – Chicago: Bioethics press, 2002. – 187 p.

20. The suffering caused by infertility in marriage // Donum Vitae: Instruction on Respect for Human Life in Its Origin and on the Dignity of Procreation Replies to certain questions of the day – Режим доступа: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19870222_respect-for-human-life_en.html

21. What Respect Is Due to the Human Embryo, Taking into Account His Nature and Identity? // Donum Vitae: Instruction on Respect for Human Life in Its Origin and on the Dignity of Procreation Replies to certain questions of the day – Режим доступа: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19870222_respect-for-human-life_en.html

Надійшла до редколегії 29.05.16

P.B. Мартич

СОВРЕМЕННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ВОПРОСОВ БИОЭТИКИ (АБОРТ, ЭВТАНАЗИЯ) В КАТОЛИЦИЗМЕ И ПРОТЕСТАНТИЗМЕ

Понятие эвтаназии и аборта является полисемантическим, сочетает в себе медицинский, правовой, религиозный, морально-этический и другие аспекты. Религиозный аспект является одним из важных, поскольку формирует самоидентификацию личности, непосредственно влияет на выбор личности в морально-этической плоскости. Отношение современных теологов протестантского и католического вероучения является сдерживающим фактором для человека в уничтожении собственной природы.

Ключові слова: жизнь, человек, биоэтика, аборт, эвтаназия.

R. V. Martych

MODERN INTERPRETATION OF QUESTIONS OF BIOETHICS (ABORTION, EUTHANASIA) IN CATHOLICISM AND PROTESTANTISM

The concept of euthanasia and abortion is polysemantic, and combine in itself medical, lawful, religious, moral-ethical and other aspects. Religious aspect is one of the most important, so far as it forms person's self-identification, that influence directly on the choice of a person in moral-ethical area. The attitude of modern theologs of protestant and catholic doctrine is a promotional factor for a person in destroying of own nature.

Key words: life, human, bioethics, abortion, euthanasia.

УДК 283 (410.1)

О. Ю. Новенченко, бакалавр релігієзнавства

ІДЕНТИФІКАЦІЯ АНГЛІКАНСТВА. ТОЧКИ ДОТИКУ З ПРАВОСЛАВ'ЯМ

Стаття присвячена релігійному напрямку в рамках протестантизму – англіканству, його становленню та відносинам з православ'ям. Основні моменти висвітлюють причини й мотиви утворення англіканства в XVI столітті, звернено увагу на доктринальну та догматичну особливість даного релігійно-історичного руху, розглянуто спроби конфесійного діалогу між англіканами та православними вірянами.

Ключові слова: англіканство, Англіканська Церква, протестантизм, Реформація, англікансько-православний діалог.

Англіканство одна з провідних течій в протестантизмі, котра вийшла за рамки своєї етнічної та територіальної заангажованості і, на сьогодні, має близько 80 мільйонів прибічників майже в кожній країні світу. Цьому сприяла колоніальна політика англійських монархів, яка протягом останніх століть сприяла тому, що англіканське християнство поширилося серед багатьох народів на всіх континентах. Завдяки англіканським місіонерам незалежні Англіканські Церкви сьогодні існують в таких регіонах як Австралія, Північна Америка, Африка та Нова Зеландія. Багато англікан є в Індії, Південній Африканській Республіці, США, Канаді, Китаї, Японії, Судані, і ще в 153 країнах. На території України проводять свою діяльність два приходи пов'язані з Англіканською Церквою. Зокрема, в Києві була утворена Церква Христа для англомовних вірян.

У контексті європейських настроїв нашої держави актуально познайомитися з етнокультурними площинами європейських країн, які формувалися і стверджувалися під покровом християнської традиції. Корисним може бути звернення до аналізу історії та сучасного стану духовної культури Великої Британії, однієї з найпотужніших країн Європи за своїм економічним та інтелектуальним потенціалом. Особливий інтерес бути направлений на релігійне поле країни, яке представляє саме англіканство, провідна релігія сучасної Англії. Дана тема вже фігурувала в наукових доробках українсь-

ких дослідників Колодного А. М., Філіпович Л. О., Лубського В. І, Кисельова О. С. та інших.

Метою даної статті ідентифікація англіканства – гілки протестантизму, що виникла під впливом реформаційних процесів в XVI столітті як окремої конфесії, а не звичайної деномінації та визначення точок дотику з православним світом. Проблемою англіканської ідентичності цікавилися вже не раз і приходили до висновку, що англіканство – це одна з самостійних християнських конфесій. До того ж, англіканство є протестантською течією, котра за своєю специфікою і особливостями веде вартій уваги діалог з православним світом.

Що ж стало відправним пунктом для виходу на історичну сцену нової релігійної течії в рамках протестантизму? Становлення в другій половині XVI століття третьої основної гілки Реформації – англіканської – в силу історичних умов істотно відрізнялося за своїм характером від зародження німецької та швейцарської гілок. Реформація в Англії відрізнялася порівняльним консерватизмом і збереженням ієрархічного устрою церкви. Крім того, англійська Реформація запізнилася у часі в порівнянні з європейською, і все це сприяло своєрідності її розвитку. Вона прийняла пом'якшений характер компромісу між Римом і Реформацією в Європі. Основи католицького віровчення і церковного життя з часом все більше розмивалися під натиском крайнього протестантизму, переважно, кальвіністської традиції.